

JAZYKOVÁ KOMUNIKACE

3. část

JAZYKOVÁ KOMUNIKACE A JEDNÁNÍ

Jazyková komunikace a jednání

IDENTIČNOST MLUVENÍ A JEDNÁNÍ

- **IDENTIČNOST MLUVENÍ A JEDNÁNÍ**
- **Postavy-Vztahy-Situace**
  - Postavy mají mezi sebou vztahy
  - Na základě těchto vztahů vznikají situace
- **Jednání =**
  - Proměna jedné situace v jinou situaci
  - K proměně dochází na základě záměrné (intencionální) volby z více možností po zorientování se v situaci (*tj. – postava se zorientuje v situaci – s nějakým záměrem se k něčemu rozhodne – pak jedná – dojde ke změně situace*)
  - Proměna není podmíněna kauzálně
  - Proměna znamená vývoj situace

Jazyková komunikace a jednání

IDENTIČNOST MLUVENÍ A JEDNÁNÍ

- Proměna situace v dramatickém textu se často realizuje na základě jazykového vyjádření postav:
  - nějaká postava vydá příkaz,
  - prozradí tajemství
  - vysloví hrozbu,
  - učiní slib,
  - přemluví jinou postavu atd.
- Prostřednictvím řeči se zde realizuje jednání, jímž se intencionálně mění situace, tzn. také vzájemný vztah postav
- Jde o mluvní jednání (akční mluvení) – je zde zřejmá identičnost mluvení a jednání
- V dramatických textech jsou také jednání, která se nerealizují mluvením (objímání, probodnutí, gesta hrozby apod.)

Jazyková komunikace a jednání

NEIDENTIČNOST MLUVENÍ A JEDNÁNÍ

- **NEIDENTIČNOST MLUVENÍ A JEDNÁNÍ**
- Mluvení a jednání, které není identické, může být souvztažné a nesouvztažné

Jazyková komunikace a jednání

NEIDENTIČNOST MLUVENÍ A JEDNÁNÍ

• 1. SOUVZTAŽNOST MLUVENÍ A JEDNÁNÍ

- Při neidentičnosti mluvení a jednání jde o protiklad mluvení a jednání – mluvení není identické s jednáním, ale zůstává v bezprostředním vztahu k němu
- Dramatické mluvení je vždy mluvení performativní (vždy představuje formu jednání), ale ne vždy platí identita mluvení a jednání a ne vždy jde o změrné jednání, které vede ke změně situace
- Komentující zdůvodnění, ospravedlnění apod. je také jednání, ale není identické s komentovaným jednáním, které představuje intencionální změnu situace

Jazyková komunikace a jednání

NEIDENTIČNOST MLUVENÍ A JEDNÁNÍ

- Komentující zdůvodnění je protikladem mluvení a jednání – je to forma vztahu, který se v dramatu objevuje často:
  - Jednající postava komentuje svoje vlastní jednání nebo jednání jiné postavy
  - Jednání je komentováno formou epického zprostředkujícího komentáře (mluví ho někdo jiný než postava ze hry)
  - Mluvící postava se odděluje od situace, v níž se nachází, zaujímá k ní reflektující vztah a abstrahující odstup (při identičnosti mluvení a jednání postava setrvává v situaci, kterou chce mluvením proměnit)

Jazyková komunikace a jednání

NEIDENTIČNOST MLUVENÍ A JEDNÁNÍ

• 2. NESOUVZTAŽNOST MLUVENÍ A JEDNÁNÍ

- Jde o vystupňovanou distanci mezi mluvením a jednáním ve srovnání s předchozí kapitolkou (viz výše)
- Mluvení a jednání spolu nesouvisí, jen existují vedle sebe
- Vyskytuje se v komediích a v moderních dramatech – dialogické pasáže mají strukturu konverzace, ale rozhovor má výrazně fatickou podobu (rozhovor kvůli rozhovoru, mluvení pro mluvení)
- Příklad – rozhovory sluhů v Shakespearových komediích, dialogy v Beckettových hrách...
- Neexistující vztah mluvení a jednání neznamená nefunkčnost mluvení – dialogy nemající vztah k jednání mohou sloužit k charakterizaci postav, konkretizaci prostředí atp.

JAZYKOVÁ KOMUNIKACE

4. část JAZYKOVÁ KOMUNIKACE A POSTAVA

Jazyková komunikace a postava

OMEZENÍ ZŘETELE POSTAVY

- **OMEZENÍ ZŘETELE POSTAVY**
- Jazyk má (prostřednictvím expresivní funkce) význam pro konstituci postavy
  - Tím, co postava říká, a tím, jak to říká, představuje sebe sama
  - Tato charakteristika je náhodná či záměrná, vědomá či nevědomá, explicitní či implicitní
  - Doplnění charakteristiky postavy – mimojazykové prostředky

Jazyková komunikace a postava

OMEZENÍ ZŘETELE POSTAVY

- 1. PŘEKRÝVÁNÍ EXPRESIVNÍ FUNKCE FUNKCÍ POOETICKOU
- Soulad mezi postavou a způsobem jejího mluvení = zřetel postavy
- V různých dobách je chápán různě důsledně – nebyl však nikdy negován
- Nemá však neomezenou platnost – omezení vyplývají opět z překrývání dvou komunikačních systémů v dramatu
- Ve francouzském klasicistním dramatu – proti principu souladu mezi řečí a postavou působí ve vnějším komunikačním systému estetický princip jazykové homogenity (všechny postavy mluví víceméně stejně, metricky vázaným jazykem)

Jazyková komunikace a postava

OMEZENÍ ZŘETEL POSTAVY

- Reflektuje to sociální homogenitu postav, ale neodráží to psychickou individualitu jednotlivých postav
- Obecně platí, že zřetel postavy je omezen spíš v dramatu s uzavřenou formou a ve veršovaném dramatu
- v naturalistickém dramatu je neopak zřetel postavy silně zohledněn – každá postava má individuální jazykový styl

Jazyková komunikace a postava

OMEZENÍ ZŘETELÉ POSTAVY

- Existuje řada přechodných stupňů a fází – viz např. existence tzv. sociolektů
  - Sociolekt je mluva typická pro určitou sociální vrstvu – nízký styl a próza pro sluhy, vzletný styl a verš pro pány atd. – např. u Shakespeara
- Různost možností vyplývají z proměňujícího se vzájemného vztahu dominance mezi expresivní funkcí ve vnitřním komunikačním systému a poetickou funkcí ve vnějším komunikačním systému
  - Jazyková homogenizace – dominuje poetická funkce
  - Jazyková diferenciacie – dominuje expresivní funkce

Jazyková komunikace a postava

OMEZENÍ ZŘETELÉ POSTAVY

- 2. PŘEKRÝVÁNÍ ZŘETELÉ POSTAVY EPICKÝMI KOMUNIKAČNÍMI STRUKTURAMI
- Spojitost mezi postavou a jazykem je závislá také na zvolené koncepci postav:
- Psychologická, naturalistická koncepce
  - vědomí postavy se pohybuje vždy v rámci psychologie a situační hodnověrnosti,
  - řeč postavy a její artikulační schopnosti nepřekračují tento rámec (postavy mluví v intencích své psychologické koncepce)
  - Tato koncepce je aktuální např. v naturalismu, např. Ibsen
→

Jazyková komunikace a postava

OMEZENÍ ZŘETELÉ POSTAVY

- Naturalismus odmítá každou stylizaci (epické zprostředkování, veršovou formu...)
- Naturalismus usiluje „...o mnohem obtížnější umění, totiž básnit naprosto pravým jazykem skutečnosti“ (Ibsen)
- Jazyk postavy musí být motivován jen ve vnitřním komunikačním systému → → → objevuje se redukovaná schopnost artikulace, příp. úplná nemluvnost, narušená syntax, dysfunkční opakování slov a vět, lexikální omezenost, pauzy, náznaky, zámlky...)

Jazyková komunikace a postava

OMEZENÍ ZŘETELÉ POSTAVY

- **Transpsychologická (nep psychologická) koncepce postav**
  - Rezignuje na přímou a neomezenou spojitost psychologie postavy a jejího jazyka
  - V replikách se překrývá vnitřní komunikační systém se systémem zprostředkujícím
  - Pomocí něho autor postavy analyzuje a interpretuje
  - Vysokou míru uvědomělosti a artikulační schopnosti při těchto analýzách nelze vztahovat na postavu, ale aspoň do určité míry na autora
  - Pro charakterizační funkci směrem k postavě je nutno rozlišit a uvážit rozdíly mezi postavami
  - Musíme zohlednit jednak historickou konvenci („jak se tehdy psalo“), jednak v každém textu vlastní poetiku (újak to autor zamýšlel“ – autorská perspektiva)

Jazyková komunikace a postava

OMEZENÍ ZŘETELÉ POSTAVY

- 3. PŘEKRÝVÁNÍ POSTAV SITUAČNÍM ZŘETELEM
- Jazyk postavy není určován jen její charakterovou dispozicí, ale také situací, v níž se zrovna nalézá
- Repliky jedné postavy se (stylisticky) mění s měnící se situací a s proměňujícím se záměrem postavy („čeho chce postava dosáhnout“)
- Příklady: Tratuffe, Richard III. – virtuózní jazykové umění – postavy se podle měnící se situace mění i způsob jazykové komunikace, svého vyjadřování atd.

Jazyková komunikace a postava

OMEZENÍ ZŘETELÉ POSTAVY

- Příklad: Brabantiova reakce v *Othellovi* na ztrátu dcery Desdemony – jednou bezprostředně a spontánně, když objeví její útěk, podruhé jako jeho výpověď před benátským senátem

Jazyková komunikace a postava

UTVÁŘENÍ POSTAVY PROSTŘEDNICTVÍM JAZYKA

- **UTVÁŘENÍ POSTAVY PROSTŘEDNICTVÍM JAZYKA**
- Při zkoumání způsobu, kterým je postava ve svých replikách vytvářena, musíme dbát na to, zda jazyková sebe prezentace postavy je explicitní nebo implicitní a pokud je implicitní, zda je to vědomá či nevědomá sebe prezentace

Jazyková komunikace a postava

UTVÁŘENÍ POSTAVY PROSTŘEDNICTVÍM JAZYKA

- 1. EXPLICITNÍ SEBEPREZENTACE
- Postava vědomě tematizuje svoji představu o sobě, svoje vlastní vědomí – v monologu nebo v dialogu s jinou postavou
- Informace, které recipient získá, nejsou objektivní a závazné – jde o subjektivně deformovanou sebe prezentaci
- Informace, které dostáváme, jsou zkresleny perspektivou postavy

Jazyková komunikace a postava

UTVÁŘENÍ POSTAVY PROSTŘEDNICTVÍM JAZYKA

- V dialogu je zkreslení posíleno ještě faktorem strategického záměru vůči druhé postavě – mluvčí má nějaký záměr a pokouší se ho realizovat, vyvolat u druhé postavy určitý dojem...
- Recipient musí informace získané explicitní sebezprezentací korigovat (pomocí mechanismů řízení perspektiv) – tak dojdeme k zamýšlenému obrazu postavy

Jazyková komunikace a postava

UTVÁŘENÍ POSTAVY PROSTŘEDNICTVÍM JAZYKA

- 2. IMPLICITNÍ SEBEPREZENTACE
- Spontánní a ze strany mluvčího nevědomá (nezáměrná) sebe prezentace
  - **Není subjektivně deformovaná, není zkreslená perspektivou postavy**
  - **Bezprostředně odhaluje charakterové a ideologické dispozice postavy**
  - **Při výkladu významu implicitní sebe prezentace se dostáváme do situace, kdy není naším úkolem dekodovat znaky (nejsou explicitně dány), ale interpretovat náznaky
→→→ viz dále**

Jazyková komunikace a postava

UTVÁŘENÍ POSTAVY PROSTŘEDNICTVÍM JAZYKA

- Paralingvistická oblast – náznaky dovolující zpětný úsudek na dispozici postavy poskytuje mj.
  - Kvalita hlasu –
    - vysoký řezavý hlas (může být postava rozhodná nebo fanatická),
    - Měkký tichý hlas (může být postava citlivá, snivá)
    - V písemném vedlejší textu je kvalita hlasu zmiňována jen tu a tam, v plurimediálním realizovaném textu je přítomna nepřetržitě.

Jazyková komunikace a postava

UTVÁŘENÍ POSTAVY PROSTŘEDNICTVÍM JAZYKA

- Stylistická textura
- Jako náznak charakterizace je fixována už v literárním textovém substrátu. Ptří sem mj.:
  - Užití spisovného jazyka nebo naopak jazyka s regionálním či sociálním subkódem (dialekt, slang, argot..), odborný jazyk (námořník, lékař...)
  - Stavba vět – buď spíše logická výstavba, nebo asociativní spojování nebo úplná nespojitost-rozpadavost
  - Četnost určitých vět (oznamovací, rozkazovací, tázací...)
  - Aktivní nebo pasivní formulace
  - Paralelismy

Jazyková komunikace a postava

UTVÁŘENÍ POSTAVY PROSTŘEDNICTVÍM JAZYKA

- Převaha přeneseného a literárního vyjadřování
- Dominance určitých slovních polí
- Idiomatické obraty a klišé atd. atp.

Jazyková komunikace a postava

UTVÁŘENÍ POSTAVY PROSTŘEDNICTVÍM JAZYKA

- Jazykové jednání postavy
- Představuje vztah replik různých postav navzájem
  - Jak postava reaguje na předchozí repliku jiné postavy a na situaci v dialogu:
    - Na předchozí repliku nereaguje (je v zajetí svých odlišností, svých zájmů a záměrů, je uzavřená, nekomunikativní, upadá do monologického mluvení...)
    - Postava reaguje na předchozí repliku – je schopná poslouchat a slyšet, snaží se o racionalitu, přijímá argumenty a nabízí svoje, diskutuje o názorech...
    - Délka repliky – postava upovídáná nebo opatrně rozvažující každé slovo

Jazyková komunikace a postava

UTVÁŘENÍ POSTAVY PROSTŘEDNICTVÍM JAZYKA

- Tendence k monologickému mluvení – sklon egocentrismu apod.
- Skákání do řeči, přerušování replik partnera – netrpělivost postavy, snaha o dominanci, jistá míra agresivity... atp.